
Neprofesionalno obavljen posao

Josip Silić: *Morfologija hrvatskoga jezika: udžbenik za 2. razred gimnazije*. Školska knjiga, Zagreb 1995.

Može li se o *Morfologiji hrvatskoga jezika* Josipa Silića govoriti kao o vrijednom doprinosu opisu gramatičke strukture hrvatskoga jezika ili kao o još jednom prilogu kontinuiranim promašajima hrvatske lingvistike?

Sintaksa i morfologija iako čine najzanimljiviju jezičnu razinu ujedno čine i najslabiju i najzahtjevniju, pa zbog toga na žalost u hrvatskom jeziku i najslabije istraživanu. Za suvremene lingvističke škole u svijetu sintaksa i morfologija predstavljaju i najvažniju razinu, na kojoj se testira svaka nova teorija i metoda, i pokazuje koliko je bolja od prethodne. Novije gramatike svjetskih jezika razlikuju se od starijih gramatika upravo po tome što je u njima opis sintakse i morfologije znatno

nadograđen. Mnoge od njih i govore isključivo o sintaksi i morfologiji, npr. *Grundriß der deutschen Grammatik* P. Eisenberga iz 1994. ili *A University Grammar of English* R. Quirka i S. Greenbauma iz 1985. Gramatike hrvatskoga jezika daleko zaostaju za tim, u njima se najvažnije gramatičke razine još uvijek opisuju na način kako se to radilo u prošlom stoljeću, a ako je neki pisac gramatike i pokušao unaprijediti opis tih razina, onda je to učinjeno tako površno i s mnoštvom grešaka da je bolje da u to nije ni ulazio. Jedini način kako bi se u dogledno vrijeme mogle početi pojavljivati na svjetskoj razini kvalitetne gramatike hrvatskoga jezika jest da se krene od baze, da se novim udžbenicima iz jezika za gimnazije podigne opći nivo gramatičkog znanja o jeziku. Korake u tom smjeru nedavno je učinila Školska knjiga izdajući nekoliko takvih udžbenika. O *Sintaksi hrvatskoga jezika: udžbenik za 3. razred gimnazije* Ive Pranjkovića već sam napisala u *Hrvatskom slovu* u broju 38 kako će taj udžbenik, uz nekoliko sitnih korekcija, pružiti dobru osnovu za daljnje nadograđivanje znanja o sintaksi hrvatskoga jezika. O *Morfologiji hrvatskoga jezika: udžbenik za 2. razred gimnazije* Josipa Silića, o kojoj ću u ovome osvrtno govoriti, tako nešto se na žalost ne može reći: prvo, zbog neprihvatljivo velikog broja grešaka, od kojih ću jedan dio ovdje nabrojati; dru-

go, zbog krivog pristupa jeziku, o kojem ću u dijelu ovoga osvrtu također govoriti; i treće, zbog metodičkog neprimjerenog načina pisanja gimnazijskog udžbenika, o čemu bi imalo smisla detaljnije govoriti tek kad prethodne dvije točke ne bi u udžbeniku bile takve kakve jesu.

Primjeri u udžbeniku kojima se želi oslikati pojedino jezično svojstvo morali bi biti što uobičajeniji, općerazumljivi svima, a ne da se za primjere, istaknute i na marginama, uzimaju riječi koje se uopće ne koriste, često i takve za koje uopće nije poznato što bi značile: *koliti* (str. 6), *toliti* (str. 6), *svizac* (str. 24), *bljuštac* (str. 25), *landravac* (str. 25), *jednolistac* (str. 25), *grozđac* (str. 25, 26), *procjemba* (str. 7, 8), *dijel* (str. 20), *golupka* (str. 27), *dušogupka* (str. 27), *drvojetka* (str. 27), *mlatac* (str. 33), *zaljuštak* (str. 32) itd. Čak se te riječi uzimaju i za oslikavanje čitave deklinacije, npr. *bljuštac*, *bljušca*, *bljušcu*, *bljušće*, *bljušci*, *bljuštaca*, *bljušcima*, *bljušće* (str. 25). Kao primjeri uobičajenih oblika genitiva množine u udžbeniku se pojavljuju vrlo neobični oblici: npr. od *dno* oblik *dana* (str. 28), od *metla* oblik *metala* (str. 26, 28). Kao genitiv neveden je u udžbeniku oblik *gosti* (str. 28), što bi značilo da se umjesto *došlo je mnogo gostiju* jednako može reći i *došlo je mnogo gosti*, čak autor toj drugoj mogućnosti daje i prednost jer je *gosti* stavio na prvo mjesto. Jednako je i s genitivom *nokti* prema *noktiju* (str. 28), gdje autor naspram *grebala je polomljenih noktiju* daje prednost *grebala je polomljenih noktiju*. Zatim se u udžbeniku pojavljuje čitav niz *komanada* (str. 26, 27), *tajaga* (str. 26, 27), *nastamaba* (str. 27), *kršćanaka* (str. 27), *bajaka* (str. 26), *norama*, *himana*, *molaba*, *tvrdanja*, *vojarana*, *bomaba*, *kavaga*, *viršala* (sve na str. 26). Takvi primjeri su se mogli pojaviti samo ako opisivač jezika pristupa jeziku tako da u njemu silom želi naći upravo onakav sistem kakav je zamislio u svojoj glavi. Kada za tako zamišljeni opis ne može naći potvrdu u jeziku, onda autor pokušava prilagoditi jezik svome opisu. Time prikazuje jezik drugačijim nego što on jest, i opis postaje sam sebi svrha jer mu nije u sre-

dištu jezik koji treba biti opisivani. To oslikavaju i primjeri imenica koje znače nešto živo (str. 30), a za koje bi autor htio da sve budu obuhvaćene njegovim pravilom prema kojem može i *svraki* i *svraci*, i *školjki* i *školjci*, pa navodi da može i *muhi* i *musi*, i *buhi* i *busi*. Međutim, očito je da jezik ima svoje podsisteme te da bi se opisivač morao pomiriti sa stanjem u jeziku, po kojem *muha* i *buha* čine jedan takav podsistem, pa se na njih ne može primijeniti opisivačevo pravilo po kojem može i *musi*, *busi*. Opis bi se morao prilagoditi jeziku, jer ako nešto od to dvoje ne valja, onda to može biti samo opis — jezik uvijek valja. Jezik kakav je prikazan u udžbeniku često se uopće ne pojavljuje u praksi: tako u udžbeniku sve vrvi primjerima vokativa poput *zaljušće*, *umnošće*, *odušće*, *dvogoče*, *drvoječe*, *zubače*, *mlačē*, i čak, kao da takvih vokativa nikad dosta jer za njima postoji velika potreba, nude se i dodatne mogućnosti u obliku *zaljušku*, *umnošku*, *odušku*, *dvogodče*, *drvojedče*, *zubatče*, *mlačē* (str. 32–33). Iako ima na raspolaganju čitav niz veoma čestih primjera iz jezika koje bi mogao uzeti da oslika upotrebu prijedloga *sa* za izražavanje instrumentala društva kad sljedeća riječ počinje sa *s*, *š*, *z* ili *ž*, npr. *sa sestrom*, *sa ženom*, autor ne navodi neki takav primjer, nego navodi *sa smrdežom* (str. 35). Princip izbjegavanja onoga što je u jeziku uobičajeno i uzimanja onoga što je rjeđe, neuobičajeno ili čak i ne postoji u praksi, može se pratiti od početka do kraja udžbenika. Kada po prvi puta treba navesti kako izgleda pluskvamperfekt, autor ne pokazuje primjerom da tu postoji više mogućnosti, nego primjerom pokazuje samo jednu, i to onu koja je rjeđa: *Marko bijaše pisao pismo* (str. 37). I kasnije, u poglavlju o pluskvamperfektu (str. 43), nijedanput nije rečeno da se pluskvamperfekt oblika *bio sam učio* koristi mnogo češće nego *bijah učio* i neusporedivo češće nego *bjeh učio*, nego su ti oblici prikazani jedan pored drugog kao potpuno ravnopravni. Za imperfekt nije rečeno da se on danas, osim ponekad u književnosti, praktično više i ne pojavljuje. Značenja riječi koja su u udžbeniku navedena nekad su, u najmanju ruku, neuobičajena: npr.

uha sa značenjem 'dijelovi posude koji služe za hvatanje' (str. 22), *oka* sa značenjem 'otvori koji čine mrežu' (str. 22). Za već uobičajene i u hrvatskom jezikoslovlju ustaljene termine, autor u udžbeniku uvodi nove: npr. *rječotvorje* (str. 8) iako je u dosadašnjim gramatikama ustaljeno *tvorba riječi*; *odmilnice* (str. 20) za *nazivi od milja*; *reflektivne* zamjenice (str. 61) iako su one u svim gramatikama *refleksivne* zamjenice; *indefinitivne* zamjenice (str. 61) iako su one u svim gramatikama *indefinitne* zamjenice; *bosanica* (str. 79) iako je ustaljeno *bosančica*. Pojedininu rečenicama je teško otkriti smisao, npr. »U množini su obično srednjega roda: *ovā fināla*. Tako je i u množini: *ovī fināla*.« (str. 20). Ili kada se kaže da se prijedlozima ostvaruje »odnos stanja izazvana osobom, stvaraju ili pojavom označenim pridjevom i imenicom« (str. 76), čak i ako *stvaraju* shvatimo kao tiskarsku grešku od *stvarju*. Ili kontradikcija u »Oblik je *doba* kao nesklonjiv srednjega roda, a kao sklonjiv ženskoga roda. Kao sklonjiv može, vidjeli smo, biti i srednjega roda.« (str. 23) — kako može biti sklonjiv srednjega roda kad u prethodnoj rečenici piše da je nesklonjiv srednjega roda?

Mnoge stvari su u udžbeniku prikazane previše pojednostavljeno, uslijed čega su se dobile i neistinite tvrdnje. S druge strane, mnoge stvari su prikazane previše složeno, na način koji je nov i za znanost o jeziku uopće, i za koji nije sigurno da pridonosi poboljšavanju opisa. Jedan od primjera nesvrhovitog pojednostavljivanja jest da u udžbeniku nije opisano, a ni sprovedeno, razlikovanje između prirodnog roda i gramatičkog roda. Uslijed toga što takvo razlikovanje autor nije primijenio, njegov popis završetaka imenica muškog roda nije ispravan ni prema kriteriju prirodnog roda ni prema kriteriju gramatičkog roda. Jer ako je za kriterij uzeo prirodni rod (nije navedeno koji kriterij je uzeo), onda u udžbeniku nedostaje podatak da imenice muškog roda završavaju i na *-a*, poput *papa*, *tata*, *kolega*. Ako je pak za kriterij uzeo gramatički rod, onda je u udžbeniku pogrešno napisano da je *Vlado*

imenica muškog roda (str. 20). *Vlado* se, naime, deklinira kao imenice ženskog roda *govorim o Vlad-i / o žen-i*, *vidio sam Vlad-u / žen-u*, a ne kao imenice muškog roda *govorim o muškarc-u* (**o Vlad-u*), *vidio sam muškarc-a* (**Vlad-a*). Tada u udžbeniku, naravno, nedostaje i podatak da imenice ženskog roda mogu završavati i na *-o*.

Za imenice srednjeg roda rečeno je (str. 21) da završavaju na *-o* iza nenepčanog suglasnika, a na *-e* iza nepčanog suglasnika. Pročitavši to, svaki učenik lako se može naći u zabuni kada se sjeti imenica srednjeg roda poput *dijete*, *rame*, *more*, *ime*, koje završavaju na *-e* iako bi prema kriteriju iz udžbenika morale završavati na *-o*. Napomenu o postojanju takvih imenica i objašnjenje o njima, nažalost, neće naći u udžbeniku.

Na pitanje kod imenica muškog roda zašto postoji oblik *putem* iako *t* nije nepčani suglasnik odgovoreno je u udžbeniku da je to zato što se ne radi o imenici *put*, čiji instrumental treba glasiti *putom*, nego da se radi o prilogu (str. 35). Međutim, kada se zna da je taj prilog nastao upravo od instrumentala imenice *put*, onda je jasno da odgovor iz udžbenika nije ništa objasnio. Da bi vrtnja u krug bila potpunija, i u samom udžbeniku je rečeno da je prilog *putem* podrijetlom instrumental imenice *put* (str. 35).

Za instrumental je rečeno da »u predikatu može zamijeniti nominativ u imenskom dijelu« (str. 35). Međutim, nije rečeno da je to vrlo ograničena mogućnost, koja se može primijeniti samo uz nekoliko kopulativnih glagola u predikatu, dok u najvećem broju imenskih predikata, uz najučestalije kopulativne glagole takva mogućnost uopće ne postoji. Tako se umjesto nominativa *Ona je učenica*, *Mi smo dobri ljudi* ne može upotrijebiti instrumental **Ona je učenicom*, **Mi smo dobrim ljudima*.

Za vlastita imena u udžbeniku je rečeno da imaju samo jedninu (str. 20). Međutim, takva tvrdnja nije istinita jer jedan veći broj vlastitih imena ima množinu, npr. *Sve Marije koje sam pozvala došle su na rodendan*. O priložima je u udžbeniku

rečeno (str. 17) da se prilažu glagolima, a zatim je još dodano da se mogu prilagati i pridjevima. Međutim nije rečeno da se prilozi prilažu i imenicama i prilozima, npr. *Ona kuća desno izgrađena je prije deset godina. On je to napravio jako brzo.* Je li odgovarajuće za sve zamjenice reći (str. 15) da su nesamostalne riječi i riječi koje zamjenjuju imenice kad npr. na mjestu zamjenica *ja, ti* uopće nije moguće upotrijebiti neku imenicu, usp. *Ja sam lingvist* naspram **Srježana Korđić sam lingvist* ili *Ti si mnogo radio* naspram **Domagoj Zorić si mnogo radio*. Kod nekih drugih zamjenica, koje naizgled »zamjenjuju« imenicu, upotrebom imenice na mjestu zamjenice dobilo bi se potpuno krivo značenje. To možemo vidjeti kad primjer *Svaka žena je sretna kad joj muž daje poklone* (gdje zamjenica *joj* »zamjenjuje« imeničku sintagmu *svaka žena*) usporedimo sa *Svaka žena je sretna kad muž svakoj ženi daje poklone* (gdje smo sada ponovili imenicu na mjestu zamjenice). U udžbeniku je rečeno da imenica *sat* ima množinu *sati* (str. 28), ali pritom nije rečeno da je tako samo kad označava vrijeme, dok kad označava predmet ima množinu *satovi*.

Tamo gdje se nabrajaju nastavci vokativa jednine imenica ženskog roda nije naveden nastavak *-e* (str. 31) iako se on redovito koristi u određenoj skupini imenica poput *Doktorice! Učiteljice!* Kasnije je u tekstu spomenut taj nastavak (str. 33), ali je za njegovu upotrebu navedeno pogrešno pravilo. Naime, u udžbeniku je rečeno da ga imaju samo imenice s općim značenjem, poput *Gospodice! Prijateljice!*, dok bi za vlastita imena to bio neuobičajen nastavak. Međutim, nastavak *-e* je uobičajeni nastavak za sve imenice koje u nominativu imaju *-ica*, bez obzira na to jesu li opće imenice ili su vlastita imena, usp. *Anice! Brankice! Za vokativ ženskih imena u udžbeniku može se, nadalje, postaviti pitanje zašto je od Vesna stavljen na prvo mjesto vokativ Vesno!, a ne Vesna!*

Za glagole je rečeno (str. 16) da su nesamostalne riječi i da su po tome isti kao pridjevi, zamjenice i brojevi, a jedina samostalna vrsta riječi su imenice. Nigdje u

udžbeniku nije objašnjeno na osnovi kojeg kriterija su glagoli nesamostalne riječi, što bi bilo i te kako potrebno, pogotovo kad se zna da sve novije lingvističke škole promatraju upravo glagol kao osnovni dio rečenice, polazište rečenice, od kojeg zavisi kako će se dalje strukturirati rečenica, hoće li se u njoj morati pojaviti imenica, i ako da, u kojem padežu će ona biti. Pa se tako npr. uz glagol *grmi* ne pojavljuje nijedna imenica, glagol potpuno samostalno čini čitavu rečenicu.

Među nastavcima prezenta za treće lice jednine, *-u* i *-e*, nije naveden nastavak *-ju*, npr. *gleda-ju*. Taj nastavak bi morao biti naveden jer tek ako je *-ju* nastavak u grupi glagola poput *gledati*, tada bi za tu grupu vrijedili i nastavci za ostala lica onako kako ih navodi autor udžbenika: *gleda-m, gleda-š* itd. (str. 40). Za prezent pomoćnog glagola *biti* jedanput su navedeni oblici *sam, si* itd., a drugi put *budem, budeš* itd. (str. 42, 46), a da pritom nije rečeno da taj glagol ima nekoliko oblika prezenta i nije ponudeno nikakvo objašnjenje tome. Za isti glagol nije istaknuto da je njegov oblik za treće lice aorista množine nepravilan (str. 47). I uopće, iznenaduje da u udžbeniku nema opisa nepravilnih glagola. Osim toga, u udžbeniku nema ni grupiranja glagola po vrstama — to se možda pokušalo donekle nadoknaditi navođenjem na pola stranice koja prezentska osnova stoji nasuprot kojoj infinitivnoj osnovi, ali pritom nisu dovedene sve osnove u odnos (str. 40). U udžbeniku je rečeno da se uz riječi koje sadrže niječne čestice *ni* ili *ne* koristi i niječni glagol i da tada dolazi do dvostruke negacije (str. 91). To je istina za riječi koje kao negaciju sadrže *ni*, npr. *Nitko nije došao, Ništa nismo čuli*, ali za riječi koje kao negaciju sadrže *ne* to nije istina, npr. *Nepoznat čovjek je došao, Neobične stvari smo čuli*.

Kod perfekta navedeni su i oblici prvog i drugog lica srednjeg roda *ja sam učilo, ti si učilo* (str. 42), iako se ti oblici izvan pjesničkog jezika ne mogu pojaviti jer nije moguće o sebi ili o sugovorniku govoriti u srednjem rodu, nego samo u muškom ili u ženskom rodu: *ja sam učila,*

ti si učio (to znaju čak i mala djeca, pa ni ona o sebi ne govore u srednjem rodu **igralo sam se*, nego u muškom ili u ženskom *igrao sam se*, *igrala sam se*). Jednako je u udžbeniku napravljeno i za kondicional drugi, gdje su navedeni oblici *ja bih bilo spavalo*, *mi bismo bila spavala* i sl. (str. 48), iako takve oblike nijedno živo biće za sebe ili za svog sugovornika neće upotrijebiti.

Za glagolski pridjev radni navedeno je u udžbeniku da se tvori pomoću morfema *-l-* ili *-al-* te da *-al-* »u određenim raspodjelama (na kraju sloga) dobiva lik *-ao-*« (str. 51). No taj morfem uvijek stoji na kraju sloga te se, prema tome, nikada ne pojavljuje *-al-*, nego samo *-ao-*, npr. *došao*, *rekao*. Za glagolski pridjev trpni istaknuto je u udžbeniku da se tvori tako da se »morfemi infinitivne osnove zamijene morfemima *-n-*, *-en-*, *-jen-* i *-t-*« (str. 52). No već u sljedećoj rečenici, koja bi trebala oprimjeriti navedenu definiciju, stoji glagolski prilog *iskopa-n*, gdje se očito ne radi ni o kakvoj zamjeni morfema infinitivne osnove, nego o dodavanju na infinitivni morfem. Da se ne bi mislilo kako je autor tu možda nešto drugo smatrao infinitivnom osnovom, u istoj rečenici je navedeno da je »inf. osn. *iskopa-*«. Među primjerima koji bi trebali oslikati upotrebu glagolskog pridjeva trpnog, pa su stoga napisani ne samo u tekstu nego i istaknuto ponovljeni na margini, nalaze se i primjeri *bih bio bio zamoljen*, *bijah bio zamoljen*, *bio bih bio zamoljen*, navedeni kao potpuno ravnopravni drugima (str. 52).

Opis tvorbe glagolskih vremena razlikuje se od dosadašnjih opisa u gramatikama. Međutim, otvoreno je pitanje je li taj novi opis ujedno i bolji. Naime, novim opisom smanjen je broj nastavaka za tvorbu glagolskih vremena, ali je zato u istoj mjeri povećan broj osnova na koje se dodaju nastavci. I pitanje je da li je lakše pamtiti veći broj nastavaka, poput *em*, *eš*, ili je lakše pamtiti veći broj osnova, poput *met*, *meć*, uz koje je onda još potrebno upamtiti i osnovske morfeme, poput *e*, \emptyset , i kada se koji od njih dodaje osnovi, da bi se tek onda na kraju dodali i nastavci *m*,

š. Brojnost osnova i osnovskih morfema te način na koji se to prikazuje dovest će lako u zabunu ne samo gimnazijalce: tako se npr. za iste glagole, *izrekoh* i *podigoh*, kaže da im »infinitivna osnova završava na *-Ø-*«, da bi se jedan red ispod reklo da im »osnova završava na *-o-*« (nije rečeno radi li se sada o nekoj drugoj osnovi), i odmah nastavilo da »Zato aoristna osnova završava na bilo koji samoglasnički morfem osim samoglasničkog morfema *-o-* i na samoglasnički morfem *-o-* (koji u prvom licu jednine te u prvom, drugom i trećem množine ima morf *-o-*, a u drugom i trećem jednine morf *-e-*).« (str. 43). Osim toga, vidljive su i nedosljednosti u novom opisu. Tako za glagolski prilog sadašnji autor kaže da morfem *-(j)ući* imaju glagoli koji u trećem licu množine prezenta završavaju na *-(j)u*, i navodi primjer *čita-jući* (str. 49). Međutim, kad je opisivao prezent takvih glagola, onda je *j* stavio u osnovu (str. 40), pa je pitanje zašto ga i ovdje ne stavlja u osnovu, pogotovo što očito smatra da se glagolski prilog sadašnji tvori od prezentske osnove. Nema nikakvog razloga da *j* bude navedeno u morfemu za tvorbu glagolskog priloga sadašnjeg koji, prema autoru, glasi *-(j)ući*. Jer oni glagoli koji već u prezentu imaju *j* ne dobivaju ga tek sada, npr. prezent *čitaju*, glagolski pridjev *čitajući*. S druge strane oni glagoli koji ni u prezentu nemaju *j*, ne mogu ga dobiti ni sada, npr. prezent *zovu*, glagolski pridjev *zovući*. I, zar ne bi bilo primjerenije u udžbeniku jednostavno reći da se glagolski prilog sadašnji tvori od trećeg lica množine prezenta, na koje se dodaje *-ći*.

Za glagolski prilog kaže se u udžbeniku da ga s glagolima povezuje to što ima dvije glagolske kategorije »vid i lik« (str. 49). Međutim, problem je što među glagolskim kategorijama u prethodnom poglavlju o glagolima nije nigdje navedena neka kategorija koja bi se zvala kategorija lika (str. 37–48). Tako da čitalac ne zna o kakvoj se to kategoriji radi. Ako bi pomislio da autor možda misli na kategoriju glagolskog lica, odmah mora odustati od te pomisli jer glagolski prilozni nemaju lice.

Usklici su definirani (ustaljeni naziv u dosadašnjim gramatikama je *uzvici*, ali autor ga ne koristi) kao riječi kojima se »izražava jak osjećaj govornika prema sadržaju govora« (str. 18). Međutim, što je taj »sadržaj govora«? Što kad nakon nekog uzvika, npr. nakon *Jao!*, nema nikakvog daljnjeg sadržaja govora — prema definiciji u udžbeniku tada bi *jao* izražavalo jak osjećaj prema samom sebi. Osim toga, jak osjećaj izražava se i drugim vrstama riječi, npr. pomoću *Mrzim te!* A odnos govornika prema samom sadržaju govora više izražavaju modalne riječi poput *vjerojatno, sigurno, nadam se*, npr. *On je, vjerojatno / sigurno / nadam se, već stigao kući.*

U prikazu padeža neodređenog pridjeva muškog roda jednine *lijep* stavljen je vokativ *lijep-i* (str. 53). No neodređeni pridjevi nemaju vokativ, a oblik koji je u udžbeniku naveden kao vokativ neodređenog pridjeva *lijep* ustvari je vokativ određenog pridjeva *lijepi*. I na margini knjige gdje su prikazani nastavci neodređenih pridjeva ponovljena je ista greška. Nakon što je u udžbeniku i u tabeli i na margini naveden za muški i srednji rod jednine dativa i lokativa neodređenih pridjeva nastavak *-u*, a određenih nastavak *-om*, kaže se u tekstu da kod neodređenih(!) pridjeva dolazi do promjene nastavka *-om* u *-em*, i to se oslikava pomoću *lošem* (str. 55). I nastavlja se da i kod određenih pridjeva »također« dolazi do takve promjene istog nastavka, i to se oslikava također pomoću *lošem*. S druge strane, nije rečeno da kod određenih pridjeva dolazi do promjene vokala *o* u *e* i u nominativu, akuzativu i vokativu srednjeg roda jednine. U popisu koji navodi kada je potrebno koristiti određeni pridjev (str. 56), nedostaje podatak da se određeni pridjev uvijek koristi nakon pokaznih ili posvojnih zamjenica, usp. *moj novi prijatelj* naspram **mój nov prijatelj*, ili *taj stari auto* naspram **taj star auto*. Za rečenicu u udžbeniku da »neodređeni oblici pridjeva imaju vrlo često nepostojano *a*« (str. 59) može se odmah reći da kao takva nije prihvatljiva jer što to znači da »vrlo često imaju nepostojano *a*« kada se točno

zna da nepostojano *a* imaju samo pridjevi muškog roda (i to ne svi), a nikada pridjevi ženskog ili srednjeg roda, te da, nadalje, muški rod ima nepostojano *a* samo u jednini, i to samo u nominativu i u akuzativu ako je jednak nominativu.

Za sve zamjenice kaže se u udžbeniku da nemaju svoje samostalno značenje (str. 61). Međutim, pitanje je koliko je takva općenita tvrdnja zadovoljavajuća jer npr. posvojne zamjenice imaju i svoje samostalno značenje posvojnosti, *mój, njegov, naš*, pa se kaže i *Kako su tvoji?* Po prvi puta se, naspram bilo koje gramatike ili udžbenika hrvatskog jezika, u ovom udžbeniku tvrdi da akuzativ lične zamjenice srednjeg roda glasi *ono* (str. 62) — ali zar će se umjesto imenice srednjeg roda u akuzativu vidim dijete reći vidim ono? Primjer (str. 64) koji treba pokazati kako se na odgovarajući način koristi više zamjeničkih enklitika u jednoj rečenici jest: *Udario li muju je snažno* — tko će izreći ili napisati takvu rečenicu? A drugi primjer (str. 64), koji je najavljen kao dokaz da u rečenici prvo dolazi enklitika *li*, pa zatim glagolska enklitika, npr. *sam*, pa zatim zamjenička enklitika, npr. *mu*, nalazi se u kontradikciji s tvrdnjom koju treba dokazati jer glasi: *Udario sam mu li je snažno!* Zašto je zamjenica *koliki* navedena u obliku *kolik* (str. 66, 67) kada se ni u govorenom ni u pisanoj jeziku ne pojavljuje u tom obliku, usp. *Koliki je njegov kofer?* naspram **Kolik je njegov kofer?* (jednako je i s *ovoliki, toliki, onoliki*)? Za zamjenicu *čiji* u udžbeniku je rečeno da ona izriče i »stanovitu« pripadnost (str. 67), međutim ta zamjenica izriče ne stanovitu, nego jasnu pripadnost, jednako kao i posvojne zamjenice *mój, tvój* itd., koje osim toga i odgovaraju na pitanje *čiji*. Općenita tvrdnja u udžbeniku da se pripadnost izrečena zamjenicom *čiji* može izraziti i zamjenicom *koji* (str. 67) ne odgovara stvarnosti ako se uz nju ne kaže da je to postala samo teoretska mogućnost, koja se i u govorenoj i u pisanoj praksi rijetko ostvaruje, te da stoga zamjenice *čiji* i *koji* nisu ni približno ravnopravne kada se radi o izricanju pripadnosti. Daleko će-

šće će se reći ili napisati *ljudi o čijim običajima se raspravljalo*, nego *ljudi o kojih običajima se raspravljalo* ili *ljudi o običajima kojih se raspravljalo*. A podatak iz udžbenika da se zamjenica *koji* tada »nalazi u odgovarajućem padežu« (str. 67) ne znači ništa jer svaka zamjenica se uvijek nalazi u nekom odgovarajućem padežu, nego je trebalo reći da se zamjenica *koji* tada mora nalaziti u genitivu (samo ponekad je, s još većim ograničenjima, moguć i dativ). Za riječ *što* kad uvodi odnosne ili relativne rečenice rečeno je u udžbeniku da se »može upotrijebiti za sva tri roda te za živo i neživo« (str. 67). Budući da je prethodno na jednak način opisana i riječ *koji*, moglo bi se pomisliti kako se radi o dvjema ravnopravnim mogućnostima za uvođenje tih rečenica. Takva pomisao, međutim, ni u kojem slučaju ne bi odgovarala stvarnosti jer se u hrvatskom jeziku *što* koristi neusporedivo rjeđe od *koji* za uvođenje odnosnih rečenica, što u udžbeniku nigdje nije rečeno. Osim toga, u nekim padežima uopće nije moguće upotrijebiti riječ *što*, nego se mora upotrijebiti *koji*, usp. *Ima jednu sestru od koje je mladi naspram *Ima jednu sestru što je od nje mladi*. Ta riječ *što* u udžbeniku se naziva zamjenicom, iako već desetak godina postoje radovi Ivo Pranjkovića, Dore Maček, Waylesa Brownea, u kojima je pokazano da ta riječ nije zamjenica nego veznik jer se ne mijenja po padežima. Samo kad se ta riječ naziva veznikom mogu se izbjeći kontradikcije poput one u udžbeniku kad se kaže da se »zamjenici« *što* dodaje lična zamjenica. Naime, u našem jeziku se zamjenici ne dodaje lična zamjenica, nisu moguće rečenice poput **Jedan čovjek kojega sam ga vidio*. U nekim drugim jezicima, kao što je npr. makedonski, to je moguće, pa su sasvim uobičajene rečenice poput *Eden čovek kogo go vidov*. Kada se pogleda kako je riječ *što* opisana u drugom udžbeniku, u udžbeniku sintakse za treći razred gimnazije kome je autor Ivo Pranjković, vidi se da je ona tamo nazvana veznikom te da je rečeno kako ju je potrebno razlikovati od drugog tipa riječi *što* jer se, za

razliku od njega, ne mijenja po padežima (*Sintaksa hrvatskoga jezika*, str. 50). To znači da iako udžbenik morfologije i udžbenik sintakse pripadaju istoj seriji udžbenika za gimnaziju, opis u njima nije ujednačen te da je autor *Morfologije hrvatskoga jezika* propustio primijeniti postojeće znanstvene spoznaje.

U prikazu deklinacije broja *jedan* nije ni spomenuta množina (str. 71) iako taj broj ima i množinu, npr. kada se koristi uz imenice koje se pojavljuju jedino u množini: *Samo jedne naočale su bile dobre*. U prikazu deklinacije broja *četiri* (str. 72) naveden je oblik *četirma*, a nije naveden oblik *četirima*, što bi značilo da se, prema autoru, kaže *Razgovarao sam s četirma ženama*, a ne *Razgovarao sam s četirima ženama*. Za *jedan* je u udžbeniku rečeno da je imenica u onom padežu u kojem je i *jedan* (str. 72) — time je obrnuta logika stvari jer *jedan* se ravna prema imenici, a ne ravna se imenica prema njemu, usp. *jedan čovjek, jedna žena, jedno dijete*. Neistinita je tvrdnja u udžbeniku da uz broj *jedan* predikat stoji u jednini (str. 73) jer uz taj broj predikat može biti i u množini, npr. *Samo jedne hlače su bile crne*. Neistinita je i tvrdnja da je uz *jedan* pridjev u predikatu muškog roda (str. 73) jer pridjev u predikatu može biti i ženskog i srednjeg roda, npr. *Samo jedna studentica je bolesna, Samo jedno dijete je bolesno*. Za riječi *dvoje, troje, četvero* udžbenik kaže da označavaju »jedinke različita spola ili dobi« (str. 73), što znači da se npr. u rečenici *došlo je dvoje studenata* radi o jednoj studentici i jednom studentu. Kako onda objasniti zašto udžbenik već na sljedećoj stranici navodi da te riječi imaju oblike *dvoga, dvojemu, četverga, četvermu*? Jer ni u kojem slučaju nije moguće za onih dvoje studenata reći **Dobila sam to od dvoga studenata, *Govorim vam o dvojemu studenata*, ili za četvero studenata **Dobila sam to od četverga studenata, *Govorim vam o četvermu studenata*. A oblik koji je moguće upotrijebiti, *dvoma* npr. *Govorim vam o njima dvoma*, nije naveden u udžbeniku.

Za priloge je u udžbeniku općenito rečeno da se stupnjuju kao i pridjevi (str. 75). Međutim, ne stupnjuju se svi prilozima, nego samo prilozima izvedeni od pridjeva koji se stupnjuju. Tako nije moguće stupnjevati priloge poput *ljetos*, *jutros*, *danas*, *ovdje*, *kada*, *tamo*, *koliko*, *napamet*, *iznova* itd. Među parovima prijedloga koji imaju isto značenje autor navodi *podno* i *ispod* (str. 76), no ta dva prijedloga nemaju isto značenje, usp. *podno kuće* naspram *ispod kuće*. Za prijedloge autor kaže da nemaju samostalno značenje i da »dobivaju značenje u dodiru s padežom imenice uz koju stoje« (str. 77). No, kako se može govoriti o »dodiru prijedloga s padežom imenice« kad se zna da upravo prijedlozi odlučuju u kojem će padežu biti imenica — zato se u svjetskoj lingvistici i govori o prijedložnim padežima. I sami autorovi primjeri prijedloga govore protiv njega: na prethodnoj stranici naveo je parove prijedloga koji imaju isto značenje a otvaraju mjesto različitim padežima, poput *ispred / pred*, *između / među*. Takvi primjeri su dokaz da se isto značenje može izraziti pomoću dva prijedloga, npr. *ispred / pred*, a koji će padež biti ostvaren na imenici, to zavisi od toga koji će se prijedlog upotrijebiti. Tako je npr. u *Stajao je ispred kuće / Stajao je pred kućom*, u obje rečenice značenje isto, a u prvoj rečenici je na imenici ostvaren genitiv, a u drugoj instrumental.

Želeći pojednostaviti na pogrešnom mjestu, autor za riječi koje dolaze s brojevima *dva*, *tri* i *četiri* kaže da se u nekim hrvatskim gramatikama smatraju oblicima dvojine, ali da je ustvari točno da »Danas su to međutim jednostavno genitivi jednine.« (str. 89). Međutim, nije moguće tako pojednostaviti jer ako se za imenicu *prijatelja* u izrazu *dva moja prijatelja* kaže da je genitiv jednine, kako onda objasniti zašto se zamjenica *moja* ne slaže s tom imenicom i nema oblik genitiva jednine *mogljmojeg*? Takve zamjenice inače se uvijek slažu s imenicom, usp. genitiv u rečenici *To je dobila od mog prijatelja*, nije moguće reći **To je dobila od moja prijatelja*. Dakle, opis u udžbeniku je trebao glasiti da i

imenice i zamjenice i pridjevi uz brojeve *dva*, *tri*, *četiri* stoje u dvojini, s napomenom da se padežni nastavak dvojine kod imenica slučajno podudara s nastavkom genitiva jednine, dok kod zamjenica i pridjeva nije tako.

Na više mjesta pojavljuje se pristup jeziku koji bi bio primjereniji pjesništvu, a ne znanstveno i metodički pisanom gimnazijskom udžbeniku, npr. kada se o imenicama govori da »nerado imaju nepostojano a« (str. 28), kao da su imenice živa bića koja nešto mogu rado ili nerado imati. Izokrenut redosljed stvari je i u obrazlaganju upotrebe aorista, za koji se kaže da se često upotrebljava u suvremenoj hrvatskoj književnosti zato što je upotrebljavan i u Bibliji (str. 44). Zaboravlja se da je aorist upotrebljavan u Bibliji zato što je bio sastavni dio hrvatskoga jezika kada se na taj jezik prevodila Biblija i da kao što je tada odgovarao npr. za izražavanje dinamičnosti radnje tako odgovara i danas — dakle, sama svojstva aorista zaslužna su za to da je on i prije prevodenja Biblije i poslije toga živ u jeziku književnosti. U udžbeniku je zamaskirano da se izvana pokušava napraviti neka norma, npr. autor kaže da umjesto *ako me netko traži* treba govoriti *ako me tko traži* jer »će se u zahtjevnijem stilu tražiti da se *netko* zamijeni sa *tko*« (str. 69). Tko će to tražiti? Pa upravo je autor udžbenika taj koji takvim svojim pisanjem to traži i time stvara jednu novu normu. Pritom ne nudi nikakvo objašnjenje zašto će se zamjena riječi *netko* sa *tko* »tražiti«, pa je potpuno nejasno zašto bi *tko*, koje »u tom slučaju ima ulogu neodređene zamjenice«, bilo bolje i preporučljivije od *netko*, koje je, čak i po shvaćanju samog autora, prava neodređena zamjenica. Uopće nije logično da se uzima riječ koja će imati ulogu neodređene zamjenice kad nam sama ta neodređena zamjenica već stoji na raspolaganju. Ili primjer normiranja kada se u udžbeniku uspoređuju *njen* i *njezin* pa se za *njezin* kaže da se »rabi u stilovima koji zahtijevaju promišljeniji iskaz« (str. 65), iz čega proizlazi da su oni ljudi koji koriste zamjenicu *njen* nepromišljeni! Ili

kada autor udžbenika zabranjuje u pisanom jeziku redosljed *moji prijatelji su dobri* i inzistira na redosljedu *moji su prijatelji dobri* (str. 63). Kaže da je samo u govorenom jeziku moguć i onaj prvi redosljed. Kao razlog za to navodi da »pisani jezik podliježe ritmomelodijskim, a govoreni logičkim zakonitostima«. Ni dio o pisanom jeziku ni dio o govorenom jeziku u njegovoj argumetaciji nije uvjerljiv. Jer zar nije logičnije očekivati da ritmomelodijskim zakonitostima više podliježe govoreni jezik kad samo on ima zvuk, a time i ritam i melodiju? I zar nije kontradikcija i za samog autora kad kaže da pisani jezik ne podliježe logičkim zakonitostima, a dalje u udžbeniku o pisanom jeziku kaže da je promišljeniji i biraniji nego govoreni jezik. Može se razumjeti da je autoru teško naći uvjerljive razloge za normu koju pokušava uvesti jer takva norma bi značila pravljene provalije između govorenog i pisanog jezika koja u stvarnosti ne postoji. Primjer još jednog subjektivnog normiranja u udžbeniku jesu sljedeće autorove rečenice: »Nesklanjane oblike brojeva u razgovornom i administrativnom stilu možemo podnositi. No i tamo bi prednost trebalo dati sklanjanim oblicima.« (str. 73). Ako se nešto »podnosi« znači da je to s teškom mukom izdržljivo i da to nije dobro. A zar je zaista tako teško podnositi rečenice poput *Razgovarao je s četiri žene* naspram rečenica poput *Razgovarao je s četirima ženama*? Osim toga, autor nije naveo nijedan razlog zašto bi uvijek trebalo davati prednost sklanjanim oblicima, što znači da je njegova tvrdnja potpuno proizvoljna i subjektivna.

Skrivanje autora u njegovoj normativnoj ulozi vidljivo je i kada kaže da u genitivu množine naglasak mora biti *profesionalācā, zajmōdāvācā* itd. i to prikazuje kao da pravilo o upravo takvom naglasku tih riječi zadaje jezik, a ne autor koji normira taj jezik (str. 24). Međutim, pravilo o takvom naglasku nije zadao jezik — dokaz za to je sam razgovorni jezik, u kojem je naglasak drugačiji: *profesionalācā, zajmōdāvācā*. Prema tome, pravilo je nametnuto

od strane autora, a nije zadatost jezika kao takvog. Pokušaj drugačijeg prikazivanja stanja stvari nije u redu — metodički bi bilo primjerenije jasno reći što je zadatost samog jezika, a što se u jezik umjetno nameće normiranjem izvana. Tada ne bi ni autor udžbenika zapadao u tolike kontradikcije jer nakon što je prikazao kako pravilo o naglasku nužno proizlazi iz samog jezika, sve to pobija time što nekoliko redova kasnije navodi iste riječi istog jezika, ali ovaj puta s drugim naglaskom i kaže da su »u razgovornom jeziku takvi naglasci dopustivi«.

Jednak primjer subjektivnih procjena autora jest i njegova tvrdnja da upućivanje pomoću zamjenice *ovaj* na nešto što prethodi u tekstu, što se nalazi s lijeve strane u tekstu, »pripada nižem stilu pisanja« (str. 66). Međutim, možemo citirati koliko god hoćemo znanstvenih radova u kojima je zamjenica *ovaj* tako upotrebljena, npr. Marko Samardžija nakon što je naveo jednu dvodiobu piše »Lucian Tesnière u uvodu u svoju strukturalnu sintaksu *ovoj* dvodiobi dodaje« (»Gramatika zavisnosti i teorija valentnosti«, *Kontrastivna analiza engleskog i hrvatskog jezika*, IV, Zagreb 1993, str. 1), Stjepan Damjanović nakon što je naveo jedan Ivšićev rad piše »Ni u *ovom*, kao ni u drugim Ivšićevim radovima« (*Jazik otačaski*, Zagreb 1995, str. 136), Ivo Pranjković nakon što je naveo dvije vrste riječi piše »prijedlozi da se o *ovim* dvjema vrstama riječi i ne govori« (*Hrvatska skladnja*, Zagreb 1993, str. 14). Znači li to da znanstveni radovi ovih jezikoslovaca pripadaju prema mišljenju autora udžbenika »nižem stilu pisanja«?

U udžbeniku se lijepo vidi karikatura do koje nas je doveo novi pravopis sa svojim pravilima: »u izgovoru to zvučno *d* ispred *c* i *č* otpada, a u pismu *i* *otpada i ne otpada*« (str. 25), »iz oblika *-tc-* *t* u izgovoru *otpada*, a u pismu *i* *otpada i ne otpada*« (str. 30), »neke od njih u pismu neće, a neke *i* neće *i* hoće zadržati *t* i *d*« (str. 32). Kakva je to pravopisna situacija koja navodi autora udžbenika da u knjizi koja bi trebala biti ozbiljna napiše da nešto

i otpada i ne otpada, da se nešto i neće i hoće zadržati?

Dobro započetu misao kako treba razlikovati hrvatski književni jezik od hrvatskog standardnog jezika autor udžbenika nije sasvim doveo do kraja (str. 88). Jer ako razlikujemo ta dva pojma, onda književni jezik mora biti jedan funkcionalni stil standardnog jezika, pa je to i autor trebao zaključiti jednako kao što je zaključio za znanstveni stil, administrativni i novinarski. Osim toga, dobro bi bilo da je među funkcionalnim stilovima spomenuo i razgovorni stil, jer taj stil ne samo da je jako važan i čini najveći dio našeg služenja jezikom nego je i stalno neopravdano zastavljan u proučavanju hrvatskoga jezika. Drugu svoju dobro započetu misao, kako treba razlikovati hrvatski književni jezik od književnog jezika Hrvata, autor je na kraju doveo u kontradikciju (str. 88). Jer ako izraz s pridjevom *hrvatski* treba razlikovati od izraza s genitivom *Hrvata*, kako onda zaključak iz svega toga može biti rečenica u kojoj je očito ukinuta ta razlika jer autor za *književni jezik Hrvata* iz prošlosti kaže da je *hrvatski staroslavenski književni jezik*, i u skladu s tim uvodi nazive *hrvatski talijanski književni jezik*, *hrvatski njemački književni jezik*, *hrvatski mađarski književni jezik*!

U udžbeniku se pojavljuju i brojne tiskarske greške i slični propusti: *amuzativ* umjesto *akuzativ* (str. 31), *pregrska* umjesto *pregriska* (str. 27), *lutnje* umjesto *ljutnje* (str. 43), *stvaraju* umjesto *stvarju* (str. 76), dva puta je u jednom nabravanju navedeno *kaciga-kacigi* (str. 30); u tekstu je kao nastavak u *kupuju* odvojeno *-ju*, a na margini je odvojeno samo *-u* (str. 40); redosljed čitavog desnog niza koji u udžbeniku stoji nasuprot niza *bih bio, bi bio* itd., a glasi *bih bio, bi bio* itd. (str. 48) morao bi biti obrnut jer nenaglašena riječ (enklitika) ne može stajati ispred naglašene; u shemi stupnjevanja pridjeva nedostaje stupanj pozitiv (str. 58); na riječi *čitam* stavljen je naglasak kakav uopće ne postoji „, a postoji samo „, međutim ni takav nagla-

sak nije ispravan za tu riječ jer ona ima naglasak *čitām*; sa značenjem da se upitnim zamjenicama 'dodaju' čestice *ma, makar* napisano je da se upitnim zamjenicama »podmeću čestice *ma, makar*« (str. 68); u udžbeniku piše da se u prošlosti »aorist tvorio i od svršenih glagola« (str. 90), međutim trebalo bi pisati *od nesvršenih glagola*; zatim piše da se može opaziti *-i* u završnom dijelu imenica (str. 95), međutim navedene imenice nemaju *-i*: *togaj, tomu* — vjerojatno je umjesto *-i* trebalo biti napisano *-j*.

Teško je opravdati pristup prema kojem se u jednom gimnazijskom udžbeniku mnoge temeljne stvari iz jezika vrlo površno, oskudno i prepojednostavljeno opisuju, uslijed čega su nastale i brojne pogrešne tvrdnje i nedosljednosti, a s druge strane se sporedne stvari, iznimke i nepostojeće ili zastarjele riječi vrlo detaljno i s velikom pažnjom opisuju. Suodgovornost za pojavljivanje ovakvog udžbenika snose i recenzenti, koji su svojim neprofesionalno obavljenim poslom dali zeleno svjetlo za tiskanje i službeni ulazak ove knjige u škole. Kad se zna da udžbenici pripadaju onom tipu knjiga koji se najviše čita i da su posljedice onoga što je u njima napisano velike, bolje rješenje bi bilo da je 2. razred gimnazije još jednu godinu bio bez ikakvog udžbenika dok se ne napravi neki odgovarajući. Ne samo da se nakon ovakvog udžbenika iz morfologije za 2. razred teško može očekivati da učenici zadrže svoje zanimanje za jezik i da u narednom, 3. razredu s dovoljno volje prionu na iščitavanje udžbenika iz sintakse iako je on dobar, nego se ovakvim stanjem kvalitete pojedinog udžbenika propušta prilika da se u gimnazijama učenicima ponudi cjelovita slika strukture hrvatskoga jezika i da se time podigne opći nivo znanja o jeziku u Hrvatskoj.